

تحلیل فضای کسب و کار

فضای کسب و کار به آن دسته از عوامل موثر بر عملکرد بنگاه‌های اقتصادی گفته می‌شود که مدیران بنگاه‌ها نمی‌توانند آنها را تغییر داده یا بهبود بخشند آزاد بودن و شفافیت قیمت‌ها، رقابتی بودن بازار و حفظ حقوق مالکیت سه شرط لازم برای فعالیت اقتصادی بخش خصوصی و کارآ بودن اقتصاد است و نقش دولت در بهبود این فضا و فراهم آوردن شرایط مناسب جهت جذب فعالیت بخش خصوصی بسیار مهم است. تجربه جهان نشان می‌دهد تنها در شرایط مساعد کسب و کار، یک بنگاه می‌تواند به صورت کارآ و بهینه عمل کند. بر اساس تئوری اقتصاد خرد نیز داریم:

یک بنگاه اقتصادی که به دنبال حداکثر کردن سود است، بر اساس اطلاعات گرفته شده بازار، نقطه بهینه مقدار تولید و قیمت خود را مشخص می‌کند.

یک بازار رقابتی با قیمت‌های شناور و واقعی، منابع محدود را با حداکثر کارایی بین عوامل اقتصادی توزیع می‌کند و بیشترین سطح رفاه حاصل می‌آید.

ادعای پیشینه بودن کارایی تحت مکانیسم بازار آزاد در دو عبارت بالا، بر دو شرط اساسی آزادانه بودن قیمت‌ها و رقابتی بودن بازار استوار است. در بازار آزاد، قیمت‌های آشکار کننده فرصت‌های کسب سود، رفع کننده کمبودها و مزادها و ابزار تخصیص منابع محدود به نیازهای نامحدود است، اما آنچه تضمین می‌نماید قیمت‌ها در ایفای این نقش حیاتی خود موفق شوند، حفظ عنصر رقابت در بازار است، زیرا تنها در بازاری که بنگاه‌ها برای جذب عوامل تولید در رقابت هستند، عوامل تولید محدود به بنگاهی که حداکثر کارایی در تولید را دارد، اختصاص می‌یابد، اما شرط سومی نیز در دو عبارت بالا نهفته است که اهمیت آن به مراتب از دو شرط آزادانه بودن قیمت‌ها و رقابت بیشتر بوده و اساس نظام اقتصاد آزاد است و آن پذیرفتن حق مالکیت بنگاه از سوی تمام عوامل اقتصادی دیگر است. تنها تحت این شرط است که افراد با انگیزه فعالیت اقتصادی و به دست آوردن سود بیشتر وارد بازار می‌شوند. این سه شرط لازمه فعالیت اقتصادی بخش خصوصی و کارآ بودن اقتصاد است.

شاخص‌های فراوانی برای شرایط و فضای کسب و کار از سوی سازمان‌های بین‌المللی و داخلی ارائه شده که بررسی مطالعه آنها برای درک وضع موجود و اتخاذ رویکرد مناسب برای بهبود آن لازم و مفید است. یکی از این شاخص‌ها، شاخص «انجام کار»^۱ ارائه شده توسط بانک جهانی - است که در قالب ۹ شاخص جزئی تر به صورت جداگانه فضای کسب و کار کشورهای مختلف را از شروع یک فعالیت تا انتها و نیز شرایط کلان حاکم بر اقتصاد را مدنظر قرار می‌دهد. تا سال ۲۰۱۰ شاخص انجام کار، در قالب ۱۰ زیر شاخص، اندازه‌گیری می‌شد، ولی در رتبه بندی مربوط به سال ۲۰۱۱ زیر شاخص «استخدام و اخراج نیروی کار» به دلیل ساده سازی محاسبات لحاظ نشده است. اطلاعات ارائه شده توسط بانک جهانی نشان می‌دهد رتبه‌ایران در میان ۱۸۳ کشور در سال ۲۰۱۱، با دو پله صعود نسبت به سال قبل، به عدد ۱۲۹ رسیده است.

از آنجا که یک فضای کسب و کار مناسب برای فعالیت بخش خصوصی و رونق بازار وظیفه دولت است، ما می‌توانیم در چارچوب مطالعه خود این ۹ شاخص را در چهار زیر گروه وظیفه‌ای دولت مطابق با شکل شماره یک بگنجانیم.

شاخص‌های مربوط به ایجاد چارچوب نهادی موافق بازار

همان گونه که پیش تر گفته شد وظیفه ایجاد نهادهای بازارساز و تعیین قواعد بازی برعهده دولت است، دولت با ایجاد نهادهای کارآمد، زمینه مشارکت هرچه بیشتر فعالان بخش خصوصی را فراهم می‌آورد.

شروع کسب و کار

آسان سازی شروع فعالیت‌های کسب و کار^۲ یکی از اولین گام‌هایی است که می‌توان در راستای بهبود فضای کسب و کار انجام داد. مقدار این شاخص برای ایران و رتبه کسب شده در جهان در سال‌های ۲۰۰۷، ۲۰۱۰، ۲۰۱۱ در جدول شماره یک نشان داده شده است.

جدول ۱ - شاخص شروع کسب و کار

شاخص شروع کسب و کار			
سال ۲۰۱۱	سال ۲۰۱۰	سال ۲۰۰۷	
۴۲	۴۹	۶۴	رتبه کل
۶	۷	۸	تعداد مراحل اداری
۸	۹	۴۷	زمان مورد نیاز
۴/۰	۳/۹	۵/۴	هزینه صرف شده (درصدی از درآمد سرانه)
۰/۸	۰/۸	۱/۳	حداقل سرمایه مورد نیاز (درصدی از درآمد سرانه)

آنچنان که در جدول نشان داده شده وضعیت شروع کسب و کار در ایران مناسب بوده (در رده‌های متوسط جهانی) و انجام برخی اصلاحات و ساده سازی روند اداری ثبت شرکت‌ها در سال‌های اخیر توانسته رتبه ایران را در این شاخص بهبود بخشد که خود نشان از ساده و آسان تر شدن آغاز کسب و کار دارد. این اصلاحات می‌تواند به افزایش تعداد بنگاه‌های تأسیس شده افزایش سرمایه گذاری، کاهش بیکاری، کاهش اندازه اقتصاد زیرزمینی، افزایش مالیات دریافتی و در نهایت به رونق اقتصاد بینجامد.

شرایط اخذ مجوز

دولت به دلیل نقش خود در حمایت از منافع عمومی، وظیفه کنترل و نظارت بر واحدهای مختلف را از راه‌های گوناگون مانند اعطای مجوز^۱ برعهده دارد، اما نکته مهم این است که باید یک نقطه در اعطای مجوز به دست آورد که از یک سو حمایت از منافع عمومی تأمین شود و از سوی دیگر این نظارت‌ها تبدیل به مانعی برای رشد و مشارکت بخش خصوصی نشود. مقدار این شاخص برای ایران و رتبه کسب شده در سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ در جدول شماره دو نشان داده شده است.

جدول ۲ - شاخص اخذ مجوز

شاخص اخذ مجوز			
سال ۲۰۱۱	سال ۲۰۱۰	سال ۲۰۰۷	
۱۴۳	۱۴۴	۱۶۷	رتبه کل
۱۷	۱۷	۲۱	تعداد مراحل اداری
۳۲۲	۳۲۲	۶۶۸	زمان مورد نیاز
۳۸۲/۳	۳۶۵/۹	۶۸۴/۵	هزینه صرف شده (درصدی از درآمد سرانه)

براساس این شاخص شرایط اخذ مجوز در ایران بسیار محدود کننده و بازدارنده است که می‌تواند اثرات زیانباری مانند افزایش قیمت تمام شده زیر ساخت‌ها، انصراف بخش خصوصی از فعالیت اقتصادی با افزایش فعالیت‌های بدون مجوز و زیر زمینی را به دنبال داشته باشد. این شرایط سخت اگر چه در سال‌های اخیر بهبود یافته اما رتبه فعلی نشان می‌دهد در مقایسه با کشورهای دنیا وضعیت نامناسب است.

ثبت دارایی‌ها

انجام اصلاحات در مراحل ثبت دارایی^۱ اولین گام در جهت گسترش فرهنگ فعالیت رسمی و حفظ حقوق مالکیت است. مقدار این شاخص برای ایران و رتبه کسب شده در جهان در سال‌های ۲۰۰۷، ۲۰۱۰، ۲۰۱۱ در جدول شماره سه نشان داده شده است. رتبه به دست آمده برای ایران، نشان از شرایط بسیار نامناسب ثبت دارایی‌ها و حقوق مالکیت در ایران نسبت به سایر کشورها دارد. علاوه بر این کاهش ۱۳ رتبه‌ای ایران با وجود عدم تغییر مقادیر زیر شاخص‌ها، حاکی از بهبود این شاخص در کشورهای دیگر است.

جدول ۳ - شاخص ثبت دارایی

شاخص ثبت دارایی			
سال ۲۰۱۱	سال ۲۰۱۰	سال ۲۰۰۷	
۱۵۶	۱۵۴	۱۴۳	رتبه کل
۹	۹	۹	تعداد مراحل اداری
۳۶	۳۶	۳۶	زمان مورد نیاز
۱۰/۵	۱۰/۵	۱۰/۵	هزینه صرف شده (درصدی از درآمد سرانه)

حمایت از سرمایه گذاران

حمایت از سرمایه گذاران^۱ یک شرکت در برابر معاملات شخصی مدیران و استفاده از دارایی‌های شرکت برای انتفاع شخصی، از مهم ترین سیاست‌هایی است که در حکمرانی شرکتی مورد نظر قرار گرفته است. بهبود این شاخص منافع متعددی دارد از جمله افزایش حجم سرمایه گذاری و کاهش تمرکز مالکیت که خود موجب توسعه بازارهای مالی و رشد و رونق اقتصاد می‌شود.

جدول ۴ - شاخص حمایت از سرمایه گذاران

شاخص حمایت از سرمایه گذاران			
سال ۲۰۱۱	سال ۲۰۱۰	سال ۲۰۰۷	
۱۶۷	۱۶۵	۱۵۶	رتبه کل
۵	۵	۵	شکل افشاگری
۴	۴	۴	اندازه مسئولیت مدیران
۰	۰	۰	دسترسی آسان به اطلاعات
۳	۳	۳	توانایی حمایت از سرمایه گذاران

ارقام و رتبه به دست آمده برای ایران در سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ در جدول شماره ۴ نشان داده شده بود. بر این اساس می‌توان ادعا کرد که باز هم شرایط ایران بسیار بازدارنده بوده و رتبه ایران در سال‌های اخیر با ثابت ماندن شرایط در مقایسه با سایر کشورها که سال‌ها است که انجام اصلاحاتی این چنین را آغاز کرده‌اند، کاهش یافته است.

پرداخت مالیات^۱

گرفتن مالیات برای ارائه خدمات عمومی پذیرفتنی است، اما افزایش نرخ مالیات از سطحی بالاتر، هزینه فعالیت در اقتصاد را افزایش داده، بنابراین یا بنگاه را از فعالیت باز می‌دارد یا انگیزه غیررسمی شدن را تقویت می‌کند. شنایدر و انست (۲۰۰۳)^۲ با استفاده از منحنی لافر ارتباط بین بخش‌های مختلف اقتصاد (بخش خصوصی، عمومی و بخش غیررسمی اقتصادی) را در شکل شماره دو به تصویر می‌کشند. براساس این نمودار با معرفی یک سیستم مالیاتی، دولت می‌تواند به ارائه بهتر کالاهای عمومی از جمله بهبود دستگاه قضایی و قانونی بپردازد، بنابراین فضا را برای فعالیت رسمی بخش خصوصی تقویت کند، بنابراین در نرخ‌های اولیه مالیات، با ورود بنگاه‌های جدید اندازه اقتصاد غیررسمی کوچک شده و بخش‌های عمومی و خصوصی رشد می‌یابند، اما افزایش بیشتر مالیات باعث می‌شود تا افراد که دولت را غارت کننده تلقی می‌کنند به فعالیت‌های غیررسمی رو بیاورند و از جهت دیگر با افزایش فرار مالیاتی و کاهش بخش عمومی این انگیزه تقویت می‌شود و اندازه اقتصاد غیررسمی افزایش می‌یابد. علاوه بر نرخ مالیات، سیستم مالیاتی و چگونگی توزیع بار مالیاتی نیز در اندازه اقتصاد غیررسمی می‌تواند به همان اندازه موثر باشد. مقدار این شاخص برای ایران و رتبه کسب شده در جهان در سال‌های ۲۰۰۷، ۲۰۱۰، ۲۰۱۱ در جدول شماره پنج نشان داده شده است.

جدول ۵ - شاخص پرداخت مالیات

شاخص پرداخت مالیات			
سال ۲۰۱۱	سال ۲۰۱۰	سال ۲۰۰۷	
۱۱۵	۱۱۵	۹۶	رتبه کل
۲۰	۲۲	۲۸	تعداد انواع مالیات
۳۴۴	۳۴۴	۲۹۲	زمان مصرف شده
۱۷/۸	۱۷/۹	۱۷/۴	مالیات بر سود (درصدی از سود ناخالص)
۲۵/۹	۲۵/۹	۲۵/۹	مالیات بر نیروی کار
۰/۴	۰/۴	۳	سایر مالیات‌ها

1 - Paying Taxes

2 - Schneider & Henste(2003)

رتبه‌ایران در هر دو سال نشان از شرایط بسیار نامناسب و بازدارنده سیستم مالیاتی در ایران دارد. این شاخص اگر چه از برخی لحاظ مانند کاهش تعداد مالیات‌ها بهبود یافته، اما با بدتر شدن شدید هزینه فرصت و زمان صرف شده برای پرداخت مالیات و خیم تر شده به طور که رتبه‌ایران، (۱۹) پله کاهش یافته است.

تضمین قراردادهای^۱

تأخیر در برگزاری دادگاه‌ها، عدم اجرای حکم پس از اعلام رای و طولانی بودن مراحل دادرسی، از جمله جدی ترین مواردی است که ضمانت اجرای قراردادهای را با مشکل روبه رو ساخته و موجب تضعیف و حقوق مالکیت می‌شود، بنابراین ساده سازی فرایند دادرسی و شفافیت و قاطعیت در قضاوت موجب بهبود فضای کسب و کار و رونق اقتصادی می‌شود مقدار این شاخص برای ایران و رتبه کسب شده در جهان در سال‌های ۲۰۰۷، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ در جدول شماره شش نشان داده شده است.

جدول ۶ - شاخص تضمین قراردادهای

شاخص تضمین قراردادهای			
سال ۲۰۱۱	سال ۲۰۱۰	سال ۲۰۰۷	
۴۹	۵۴	۳۳	رتبه کل
۳۹	۳۹	۲۳	تعداد مراحل دادرسی
۵۰.۵	۵۲.۰	۵۲.۰	زمان مورد نیاز
۱۷	۱۷	۱۲ (درصدی از درآمد سرانه)	هزینه صرف شده

در این شاخص نیز با ثابت ماندن شرایط بازدارنده، رتبه‌ایران در سال ۲۰۱۰ در مقایسه با سایر کشورها که اصلاحات فراوانی را در این زمینه انجام داده‌اند، به شدت کاهش یافته است. ولی در سال ۲۰۱۱ با کاهش مدت زمان توانسته ۵ پله صعود نماید.

تعطیلی کسب و کار^۱

قوانین و رویه‌های پیچیده در مورد ورشکستگی، یکی از موانع عمده برای بخش خصوصی است که در برخی اوقات پرداخت مطالبات را تا سال‌ها به تعویق می‌اندازد. رفع مقررات زائد در این زمینه و آزادی بنگاه‌های اقتصادی برای کسب تجربه از شکست‌ها و تشویق به شروع دوباره می‌تواند سطح بهینه‌ای از اشتغال و سرمایه‌گذاری را ایجاد و موجب رونق شود. مقدار این شاخص برای ایران و رتبه کسب شده در جهان در سال‌های ۲۰۰۷، ۲۰۱۰، ۲۰۱۱ در جدول شماره هفت نشان داده شده است. به رغم افزایش نرخ وصول، رتبه ایران در مقایسه با دیگر کشورها تغییر نکرده و شرایط برای فعالیت بخش خصوصی همچنان بازدارنده و نامناسب است. رتبه ایران در سال ۲۰۱۱ با وجود عدم تغییر شاخص‌های جزئی ۳ پله نزول پیدا کرده که نشان می‌دهد کشورهای دیگر در این زمینه عملکرد بهتری دارند.

جدول شماره ۷ - شاخص تعطیلی کسب و کار

شاخص تعطیلی کسب و کار			
سال ۲۰۱۱	سال ۲۰۱۰	سال ۲۰۰۷	
۱۱۱	۱۰۸	۱۰۹	رتبه کل
۴/۵	۴/۵	۴/۵	زمان مورد نیاز
۹	۹	۹	هزینه صرف شده (درصدی از دارایی)
۲۳/۱	۲۳/۱	۱۹/۷	نرخ وصول

به طور کل، با مرور کوتاه‌این شاخص‌ها نیز در می‌یابیم که به لحاظ وجود نهادهای کارآمد و موافق بازار، فضای کسب و کار بسیار نامناسب و بازدارنده است. به جز شاخص شروع کسب و کار که ایران شرایط متوسطی در مقایسه با دیگر کشورها دارد، تمام شاخص‌های دیگر وضعیت نامناسبی را نشان می‌دهند که متأسفانه اقدامی در خور توجه در جهت بهبود در سال‌های اخیر انجام نشده است.

شاخص‌های مربوط به آزادسازی اقتصادی

از آنجایی که بنگاه‌ها بر اساس اطلاعات دریافتی از بازار سود خود را با توجه به قیود موجود حداکثر

می‌کنند، هرگونه دخالت در بازار که موجب اختلال در این فرآیند شود کاهش کارآیی و رفاه را به دنبال دارد.

با مرور شاخص‌های مربوط به آزادی اقتصاد نیز به راحتی می‌توان اوضاع نامساعد کسب و کار را دریافت. در هر دو این شاخص‌ها رتبه‌ایران در مقایسه با سایر کشورها و نمره به دست آمده از شرایطی بازدارنده برای فعالیت بخش خصوصی حکایت دارد. این در حالی است که بسیاری از کشورها اصلاحات مورد نیاز را انجام داده و با شتاب به سمت آزاد سازی در حرکت هستند، اما ایران در سال‌های اخیر هیچ تغییری نداشته و رتبه بسیار پایین تری را کسب کرده است، بنابراین لزوم اتخاذ سیاست‌های آزاد سازی اقتصادی برای بهبود فضای کسب و کار و جلب مشارکت بخش خصوصی بیش از پیش به چشم می‌خورد.

دریافت تسهیلات بانکی

نقش بازارهای مالی در جذب پس اندازها و تخصیص آن بین بنگاه‌ها برای سرمایه گذاری بر هیچ کس پوشیده نیست، اما نکته مهم دخالت دولت در این بازار است که موجب تخصیص غیربهنیه منابع و ایجاد انگیزه رانت جویی و فساد می‌شود. مقدار این شاخص برای ایران و رتبه کسب شده در جهان در سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ در جدول شماره هشت نشان داده شده است.

جدول ۸ - شاخص دریافت تسهیلات بانکی

شاخص دریافت تسهیلات بانکی			
رتبه کل	سال ۲۰۰۷	سال ۲۰۱۰	سال ۲۰۱۱
رتبه کل	۶۵	۱۰۹	۸۹
توانمندی قانون	۵	۴	۴
اطلاعات اعتباری	۳	۳	۴
پوشش اطلاعات اعتبار سنجی بخش دولتی	۱۳/۷	۳۱/۳	۲۲/۷
پوشش اطلاعات اعتبار سنجی بخش خصوصی	.	.	۴/۵

رتبه‌ایران در این شاخص در سال ۲۰۱۱ با بیست پله صعود نسبت به سال ۲۰۱۰ اندکی بهبود یافته است. اما کاهش ۴۰ رتبه‌ی ایران در این شاخص در سال ۲۰۱۰ نشان از بدتر شدن شرایط

تسهیلات بانکی و سخت شدن استفاده بخش خصوصی از این تسهیلات دارد. کاهش دستوری نرخ بهره و دخالت دولت در تخصیص منابع بانکی نه تنها موجب تخصیص ناکارآی منابع بانکی می‌شود، بلکه بانک‌ها را نیز در شرایط نامناسب اقتصادی و در مرز ورشکستگی قرار می‌دهد. شکل شماره سه، مقدار حقیقی شده بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی را نشان می‌دهد که خود بیانگر وضعیت نامناسب منابع مالی سیستم بانکی دارد.

تجارت خارجی

اگرچه تجارت یکی از شروط و لازمه‌های توسعه اقتصادی کشورها است و منافع آن بر همه روشن است. با این حال بازرگانان به ویژه در کشورهای در حال توسعه با موانع زیاد و سخت تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای روبه رو هستند. مقدار این شاخص برای ایران و رتبه کسب شده در جهان در سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ در جدول شماره ۹ نشان داده شده است. این شاخص نیز با یک کاهش ۴۴ پله‌ای در رتبه به دست آمده نشان از بدتر شدن شرایط تجارت در ایران دارد.

جدول ۹ - شاخص تجارت خارجی در سال‌های ۲۰۰۷، ۲۰۱۰، ۲۰۱۱

شاخص تجارت خارجی			
سال ۲۰۱۱	سال ۲۰۱۰	سال ۲۰۰۷	
۱۳۱	۱۳۳	۸۷	رتبه کل
۷	۷	۵	تعداد اسناد مورد نیاز جهت صادرات
۲۵	۲۵	۳۶	زمان صرف شده برای صادرات
۱۰۹۰ دلار	۱۰۶۱ دلار	۷۰۰ دلار	هزینه مورد نیاز برای صادرات
۸	۸	۱۱	تعداد اسناد مورد نیاز جهت واردات
۳۲	۳۸	۳۸	زمان صرف شده برای واردات
۱۷۳۵ دلار	۱۷۰۶ دلار	۱۲۲۰ دلار	هزینه مورد نیاز برای واردات

جمع بندی و نتیجه گیری

از حدود دهه ۸۰ میلادی با بروز مشکلات عدیده ناشی از دخالت دولت در اقتصاد، بسیاری از کشورها با اتخاذ سیاست‌های آزاد سازی، مقررات زدایی و خصوصی سازی، حرکت به سمت نقطه بهینه حضور دولت را آغاز کردند. موفقیت این بازگشت به اقتصاد آزاد در گرو اجرای آن در قالب یک بسته سیاستی و با رعایت مقدمات و در نظر گرفتن شرایط کشورها است. به عبارت بهتر اجرای موفقیت آمیز این سیاست‌ها، فراهم آوردن نهادهای کارآمد و موافق بازار،

تثبیت اقتصادی، آزادسازی و خصوصی سازی وابستگی شدیدی به یکدیگر دارند و نادیده گرفتن هر کدام می‌تواند شکست دیگر سیاست‌ها را به دنبال داشته باشد. علاوه بر این شرایط سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، قانونی و نهادی کشور در نقطه اولیه حرکت به سمت اقتصاد آزاد، می‌تواند بسیار بر نتیجه این سیاست‌ها تأثیرگذار باشد.

با نگاهی گذرا بر شرایط موجود فضای کسب و کار بر اساس شاخص‌های «انجام کار» ارائه شده توسط بانک جهانی برای ایران، می‌توان به راحتی به وجود شرایط بازدارنده در مقابل فعالیت بخش خصوصی و عدم اراده لازم در جهت بهبود آن، چه در سال‌های قبل، بر اساس اطلاعات و آمارهای موجود و چه در سال‌های آتی، بر اساس مواد و لوایح قانونی، پی برد. رتبه به دست آمده در مقایسه با سایر کشورها نیز نشان از نادیده گرفتن این شرایط در ایران دارد.

در حالی که سایر کشورها سال‌ها است به اهمیت این موضوع در رشد و توسعه پی برده و گام‌هایی مهم در جهت بهبود شرایط کسب و کار برداشته‌اند. با توجه به دخالت‌های جدی دولت در ایران و دشواری شرایط برای ورود بخش خصوصی به اقتصاد، لزوم اجرای بسته سیاستی بازگشت به اقتصاد آزاد و اصلاح رویکرد در اجرای آن بیش از پیش نمایان است.

منبع: روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۲۳۰۱

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رساله جامع علوم انسانی